

Telganger Special: VONZ

Speciale editie ten behoeve van de inhaalslag verspreidingsonderzoek,
oktober 2006

GOED NIEUWS.....	1
INHAALSLAG VERSPREIDINGSONDERZOEK.....	2
BOOMMARTER.....	2
UITBREIDEN KENNIS ACTUELE VERSPREIDING	2
VRIJWILLIGERS GEZOCHT	3
EERSTE VRIJWILLIGERS AL IN OPLEIDING	3
BOOMMARTER INVENTARISATIE ZUID-KENNEMERLAND	4
NOORDSE WOELMUIS.....	6
WATERSPITSMUIS	7
SPITSMUIS IN LOKBUIJ	7
EIKELMUIS	9
INGEKORVEN VLEERMUIS.....	10
ZWERMLOCATIES BIJ WINTERVERBLIJVEN.....	11
HAZELMUIS.....	12
MEEDOEN MET DE INHAALSLAG?!	14
ECOGRID.....	14
DOORGEVEN WAARNEMINGEN	15
BASISCURSUS ZOOGDIERDIENEN INVENTARISEREN	15
ZOOGDIERCURSUS ELZETTERBOS	16
VOFF VELDAGENDA	17
TELGANGER DIGITAAL	18
WORD LID VAN DE ZOOGDIERVERENIGING VAN NEDERLAND	18

Goed nieuws

Deze laatste maanden van 2006 (en deels ook nog in 2007) gaat er veel verspreidingsonderzoek binnen de Zoogdiervereniging VZZ plaatsvinden! Het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit investeert in het gericht verzamelen van verspreidingsgegevens van verschillende beschermde soorten. In het kader van deze 'inhaalslag' vinden de komende tijd een aantal zoogdierprojecten plaats, waarvoor de hulp van vrijwilligers wordt gevraagd!

Over dit Verspreidingsonderzoek Nederlandse Zoogdieren (VONZ) en hoe je als zoogdierwaarnemer kunt deelnemen staat in deze Telganger Special te lezen.

Inhaalslag verspreidingsonderzoek

Waarnemingen van planten en dieren zijn van belang voor het uitvoeren en evalueren van het natuurbeleid, het samenstellen van verspreidingsatlassen, maar bijvoorbeeld ook voor het samenstellen van een Rode Lijst van zoogdiersoorten. Van een aantal soorten zijn nog maar heel weinig waarnemingen bekend of de aanwezige gegevens zijn sterk verouderd (ouder dan 10 jaar). Voor veel soorten is in 2005 al begonnen met een inhaalslag. De zoogdieren deden toen nog niet mee, maar zoals in deze Telganger te lezen is nu wel!

In het najaar van 2003 is in de Tweede Kamer het amendement 'Van de Ham' aangenomen. Daarin werd gevraagd om goede overzichten van het voorkomen van soorten in Nederland. Bij het bedrijfsleven, het ministerie van LNV en soortbeschermende organisaties zoals de Zoogdierverseniging VZZ, bestaat de behoefte om te komen tot actuele en betrouwbare informatie over het voorkomen en de aantalontwikkeling van soorten in Nederland, opgeslagen in een actuele, betrouwbare en toegankelijke databank. In eerste instantie legt de overheid de prioriteit bij de zogenaamde inhaalslagsoorten: soorten van de Europese Habitatrichtlijn en enkele nationaal beschermde soorten. Al met al is dit een lijst van 149 soorten. Op de inhaalslaglijst staan 34 soorten zoogdieren, waaronder 20 soorten vleermuizen en zes soorten zeezoogdieren. De zoogdiersoorten waar nu projecten voor zijn gestart zijn gericht op de actualisatie van de verspreidingsgegevens van de meest beleidsrelevante soorten.

Voor deze soorten zullen gerichte inventarisaties worden uitgevoerd, waarvoor o.a. nieuwe methodieken worden ingezet.

Naast gerichte inventarisaties wordt er onder een breed publiek informatie over de soorten verspreid, zodat burgers die toevallig waarnemingen van de desbetreffende soorten doen, deze ook doorgeven.

Boommarter

De boommarter (*Martes martes*) is als kwetsbaar geclassificeerd op de Rode Lijst van bedreigde zoogdieren in Nederland. De boommarter behoort tot de meest zeldzame inheemse zoogdiersoorten (voorjaarschatting ongeveer 400 individuen). Ten behoeve van de instandhouding van deze karakteristieke soort is het belangrijk om het actuele leefgebied te kennen.

Uitbreiden kennis actuele verspreiding

Over de verspreiding van de boommarter in Nederland was tot het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw nog vrij weinig bekend. In 1992 werd door de Werkgroep Boommarter Nederland (WBN-VZZ), in samenwerking met IBN (thans Alterra) een onderzoek naar de verspreiding gestart. Hoewel dit veel gegevens heeft opgeleverd, bleef voor een aantal gebieden nog onduidelijk of de boommarter er werkelijk voorkomt.

Het doel van de inhaalslag boommarter is het verkrijgen van een actueel overzicht van de verspreiding van de boommarter in Nederland en het opzetten van een systeem voor het actueel houden hiervan.

Vrijwilligers gezocht

Om de kennis over de actuele verspreiding van de boommarter te verzamelen en actueel te houden zijn we op zoek naar vrijwilligers. Vrijwilligers die zich aanmelden worden opgeleid in de methode van het inventariseren en het herkennen van boommarters en boommartersporen en kunnen dan het veld in om naar dit prachtige elegante roofdier op zoek te gaan. De opleiding bestaat uit een inleidende cursus en een opleiding waarbij de cursist het veld ingaat met een ervaren boommarter-inventariseerder.

Er worden met name vrijwilligers gezocht voor die gebieden waarvan vermoed wordt dat ze tot het actuele leefgebied van de boommarter behoort. Dit zijn gebieden waar de afgelopen jaren incidentele waarnemingen zijn gedaan, maar niets bekend is over de daadwerkelijke aanwezigheid van de soort.

De gebieden waarvoor vrijwilligers gezocht worden zijn:

- deels actueel en deels mogelijk actueel leefgebied:
 - Flevoland
- mogelijk actueel leefgebied:
 - Noord-Brabant (met name de landgoederen rond Eindhoven en Tilburg)
 - Overijssel (Wieden-Weerribben), Twente, Sallandse Heuvelrug)
 - Friesland (Gaasterland, Oude Venen)
 - Gelderland (Achterhoek/Liemers)
 - Kennemerland
 - Limburg (bossen ten oosten van de Maas, grotere bossen in Zuid-Limburg)

Maar ook in het actuele leefgebied kunnen nog vrijwilligers ingezet worden:

- Veluwe
- Utrechtse Heuvelrug/Gooi
- Gelderse Vallei
- Drents-Fries Woudengebied

Eerste vrijwilligers al in opleiding

Inmiddels is een eerste inleidende cursus over de boommarter al gegeven in Kennemerland. Elders in deze telganger is hierover meer te lezen.

Mocht je interesse hebben om mee te werken aan het onderzoek, dan kun je contact opnemen met Richard Witte, richard.witte@vzz.nl.

Vilmar Dijkstra & Richard Witte

Boommarter tegen stam (foto: Bram Achterberg WBN).

Boommarter inventarisatie Zuid-Kennemerland

September 2006 De eerste resultaten

In april 2006 is in het kader van de inhaalslag boommarter begonnen met het project boommarterinventarisatie Zuid Kennemerland. Doel is het systematisch inventariseren van Zuid-Kennemerland en directe omgeving op de aanwezigheid van boommarters.

Al meer als 20 jaar komen er waarnemingen van boommarters uit Zuid-Kennemerland, ook de laatste tijd zijn er weer verschillende zichtwaarnemingen van boommarters gemeld. Voor zo ver bekend is er in al die jaren nog nooit met zekerheid voortplanting vastgesteld. Om een beter inzicht te krijgen in het voorkomen van de boommarter in Zuid-Kennemerland zijn de Werkgroep Boommarter Nederland van de Zoogdiervereniging VZZ (WBN-VZZ) en de Noord-Hollandse Zoogdierstudiegroep (NOZOS) gestart met een inventarisatie project. Een deel van de uitvoering van dit project wordt gedaan door ecologisch adviesbureau Els & Linde.

In april is via natuurorganisaties en terreinbeherende organisaties in de regio Kennemerland de oproep verspreid om vrijwilligers te werven die de boommarter willen inventariseren. Ook werd er in het Haarlems Dagblad aandacht aan het onderzoek besteed.

De eerste cursus om vrijwilligers en medewerkers van terreinbeherende organisaties, te leren sporen van de boommarter te herkennen en te inventariseren is gegeven op 6 mei. De locatie van deze cursus was de Zuidoostelijke Utrechtse Heuvelrug. Er waren 11 enthousiaste deelnemers, vrijwilligers en medewerkers van het Waterleidingbedrijf Noord-Holland (PWN), die aan deze cursus deelnamen.

In de ochtend waren de deelnemers te gast in het kantoor van Staatsbosbeheer Utrechtse Heuvelrug Zuid in het Leersumse Veld. Hier werd aan de hand van dia's en video-opnamen de leefwijze en het inventariseren van boommarters besproken. In de middag was er een excursie in de boswachterij Amerongse Berg (SBB) voor het bekijken van sporen en door boommarters gebruikte holle bomen. Het was de vrijdagavond er voor gelukt om een draadloze Infrarood-videocamera te plaatsen in een holle berk. Hierdoor konden de cursisten live genieten van een vrouwtje boommarter met 3 jongen.

De cursus is op 31 mei voor de tweede keer gegeven in Zuid-Kennemerland. Toen waren 22 deelnemers te gast op het hoofdkantoor van Waternet in Vogelenzang. De deelnemers waren vooral medewerkers van terreinbeherende organisaties: Waternet, Waterleidingbedrijf Noord-Holland, Landschap Noord-Holland en Natuurmonumenten. Na de theorie in de ochtend was er een excursie op Leyduin en Woestduin. Geschikte holle bomen waren hier voldoende aanwezig, maar sporen van de boommarter werden helaas niet aangetroffen

In juli en augustus werden er 2 nieuwe waarnemingen van de boommarter in Zuid-Kennemerland doorgegeven (zie figuur 1)

Deze waarnemingen zijn weer een aanwijzing voor een (kleine?) populatie boommarters in Zuid-Kennemerland. De komende winter geeft de inventariseerders de gelegenheid hun gebied af te zoeken op holle bomen. Als het voorjaar van 2007 meezit lukt het dan om voortplanting vast te stellen door het vinden van een nestboom.

Boommarter vals beschuldigd!

In juli kwam de boommarter ook op een andere manier in de belangstelling toen de mogelijkheid ter sprake kwam dat de verdwijning van 2 jonge Ara's uit de nestboom op het landgoed Elswout de schuld was van een boommarter. De boommarter als een soort vos in de boomkruinen van Zuid-Kennemerland! Dat dit gezien de grootte van de Ara jongen (ruim 900 gram) wel erg onwaarschijnlijk was heeft de boommarter van de lijst met verdachten gehaald.

Noordse woelmuis

Voor het in kaart brengen van de verspreiding van de noordse woelmuis (*Microtus oeconomus*) (en andere kleine zoogdiersoorten) loopt reeds gedurende een aantal jaren het 'Verspreidingsonderzoek muizen en spitsmuizen', waarbij gebruik gemaakt wordt van braakballen van kerk- en ransuil. Helaas komen deze uilen in een deel van de gebieden, waar de noordse woelmuis mogelijk leeft, niet voor. Wil men over deze gebieden toch een uitspraak doen over het wel of niet voorkomen van noordse woelmuizen, dan moeten ze geïnventariseerd worden met behulp van inloopvallen.

Met deze inventarisaties is in september een start gemaakt op Texel. Bij een uitgebreide inventarisatie van de Mokbaai werden noordse woelmuizen in lage dichtheden aangetroffen; toch werden in één raai 18 individuen gevangen! Goed nieuws daarbij is dat de grootste concurrent van de noordse woelmuis, de aardmuis, niet is aangetroffen.

Daarnaast is tijdens een tweetal kampen, georganiseerd door de NOZOS en de Zoogdierverseniging VZZ op een deel van Texel met inloopvallen geïnventariseerd. Hierbij is aandacht besteed aan de verspreiding van de noordse woelmuis over een deel van het eiland en wat de effecten van beheer en biotoop hierop zijn.

Bij het ter perse gaan van deze Telganger zijn de twee vangkampen net achter de rug.

Tijdens het eerste kamp, waarin in totaal 1600 valnachten is gevangen was de dichtheid noordse woelmuis

laag: op de 1600 valnachten werden slechts 25 individuen gevangen! Daarnaast troffen de vangers de *usual suspects* aan: bosmuis, rosse woelmuis en maar liefst 3 huismuizen. Interessant detail is dat deze laatste niet dicht bij boerderijen gevangen zijn, maar in de vochtiger gebieden.

Omdat de akkers momenteel worden geoogst en geploegd, zijn de huismuizen blijkbaar op de loop, op weg van akker naar de boerderij. Helaas werden er geen waterspitsmuizen of dwergmuizen gevangen.

Het tweede kamp vond plaats aan de Noord-West kant van Texel, waarbij gevangen werd in duingebieden die in open verbinding met de zee staan. Net tijdens het vangweekend kwam voor de 2^e keer in 40 jaar, het gebied en dus ook een aantal vallen, onder water te staan. Ondanks de hoge waterstand werden er op 1200 valnachten 240 muizen gevangen (dus bijna 8 keer zoveel als het eerste weekend)! Bosmuizen werden het meest gevangen, maar in tegenstelling tot het eerste weekend ook zeer veel noordse- en rosse woelmuizen. Een tiental dwergmuizen werd in de vallen aangetroffen.

Ook tijdens de twee kampen is de aardmuis niet aangetroffen!

Aansluitend op deze vrijwilligerskampen wordt de rest van Texel systematisch op kilometerhok geïnventariseerd met behulp van inloopvallen en ontstaat er voor het eerst een compleet beeld van de verspreiding van noordse woelmuis (en aardmuis) op het eiland Texel.

Plannen

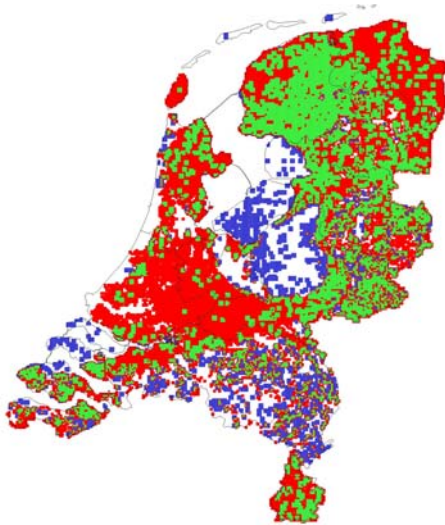
In 2007 zal er in meer noordse woelmuisgebieden in Nederland worden gevangen, maar zullen er ook meer speciaal op de noordse woelmuis gerichte kampen worden georganiseerd. Op deze kampjes wordt uitgebreid aandacht besteed aan vangtechnieken en herkenning van de soort. Heeft u interesse daaraan mee te doen, geeft u zich dan op bij Dick Bekker: dick.bekker@vzz.nl onder vermelding 'Interesse in noordse woelmuiskamp'. U krijgt dan tijdig een uitnodiging voor deze kampjes.

Jasja Dekker & Dick Bekker

Waterspitsmuis

De waterspitsmuis (*Neomys fodiens*) is een lastig te inventariseren soort: ze komt in lage dichtheden voor en wordt niet snel gevangen. Waterspitsmuizen duiken wel op in braakballen van kerkuilen, maar helaas wordt een flink deel van het potentiële verspreidingsgebied van de waterspitsmuis niet door de kerkuil bewoond. Een deel van de verspreidingskaart van de waterspitsmuis in Nederland is daardoor een 'witte vlek' (rode gebieden in figuur 2), met name in de provincies Utrecht en Zuid Holland. Die witte plekken op de kaart willen we komend jaar invullen.

Figuur2: Voorkomen van de kerkuil (blauw), gebied waar waterspitsmuis potentieel voorkomt (rood) en dat deel van Nederland waar voorkomen van de kerkuil en waterspitsmuis overlappen (groen). De rode gebieden, niet gedekt door kerkuil zullen geïnventariseerd worden met lokbuizen.

Spitsmuis in lokbuis

Om het verspreidingsgebied van de waterspitsmuis efficiënt in kaart te brengen wil de Zoogdiervereniging VZZ een techniek gebruiken die in Engeland erg succesvol en efficiënt is gebleken: de lokbuismethode.

De Engelse onderzoekers maakten gebruik van het unieke dieet van de waterspitsmuis: watervlooien, zoetwaterkreeftjes, en andere waterbewoners. Restjes van deze prooien zijn in de keutels van waterspitsmuis terug te vinden. Dat maakt dat de keutels van de waterspitsmuis te onderscheiden zijn van die van andere spitsmuizen. Als men de keutels in handen krijgt is de aanwezigheid van waterspitsmuizen in een gebied dus vast te stellen. Keutels kunnen eenvoudig verzameld worden door lokbuizen te gebruiken: PVC buisjes met wat lokvoer erin (Figuur 3). (Water)spitsmuizen kruipen in de buisjes en laten wat keutels achter.

De techniek is dus bijzonder snel en eenvoudig: 10 buisjes plaatsen per gebiedje, 2 weken later ophalen, inhoud drogen en opsturen naar de Zoogdiervereniging VZZ!

Figuur 3. Een lokbuis in het veld.

Nu ook in Nederland?

Voordat de lokbuismethode breed wordt ingezet, moet er uitgezocht worden of het dieet van de waterspitsmuis ook in Nederland verschillend is van andere spitsmuizen. Dit wordt onderzocht door bij vangst van (water)spitsmuizen tijdens inventarisaties de keutels uit de inloopvallen te verzamelen en te analyseren: keutels met een bekende dader dus.

Daarnaast is het belangrijk te weten wat de detectiekracht van lokbuizen is ten opzichte van vangen met inloopvallen, en wat de kans is dat we de waterspits niet aantonen met lokbuizen, terwijl de soort wel in een gebied voorkomt. Dat zal getest worden door de lokbuismethode uit te proberen in gebieden waarvan we zeker weten dat de waterspits er voorkomt, en door bij inventarisaties met inloopvallen ook lokbuizen te plaatsen.

Meedoen?

Dit najaar worden een aantal proefjes gedaan, maar voorjaar 2007 gaat de inventarisatie van de 'witte gebieden' echt van start. Daarbij is er grote behoefte aan regionale coördinatoren: mensen die de lokbuizen onder vrijwilligers verspreiden, en aan het eind van het seizoen de lokbuizen mét inhoud inzamelen en naar de Zoogdiervereniging VZZ toesturen.

Heeft u interesse om als coördinator mee te doen of met lokbuizen gebieden wilt inventariseren, neem dan contact op met Jasja Dekker (jasja.dekker@vzz.nl) van de Zoogdiervereniging VZZ.

Jasja Dekker

Eikelmuis

In 2003 heeft de Zoogdierverseniging VZZ een grootschalige inventarisatie uitgevoerd in het Mergelland waarbij nestkasten en haarvallen zijn ingezet om eikelmuisen (*Elomys quercinus*) aan te tonen. Dit onderzoek heeft bedroevend weinig concrete aanwijzingen opgeleverd omtrent het actuele voorkomen van de eikelmuis. Alleen in het Savelsbos en directe omgeving is de eikelmuis nog waargenomen.

Vanaf dit najaar gaan we het opnieuw proberen. In samenwerking met de Zoogdierenwerkgroep van Natuurpunt in België zijn het afgelopen halfjaar nieuwe inventarisatietechnieken getest om het voorkomen van eikelmuisen gemakkelijker aan te tonen. Nederlandse studenten en Belgische vrijwilligers zijn intensief bezig geweest met het controleren van nestkasten, inloopvallen en haarvallen op diverse locaties in Vlaanderen en er zijn ook geluidsopnames gemaakt van roepende eikelmuisen. De inzichten die dit heeft opgeleverd kunnen nuttig zijn om deze technieken toe te passen in Zuid-Limburg. In eerste instantie denken wij daarbij aan het Savelsbos en het Cannerbos, gebieden waar de kans eikelmuisen aan te treffen het grootst is.

Om het vergelijkend onderzoek in Zuid-Limburg tot een succes te maken is zowel de inzet van studenten als vrijwilligers een voorwaarde. De eikelmuis is zo sterk in aantal en verspreiding achteruitgegaan, dat rekening gehouden moet worden met het uitsterven van de soort binnen een periode 5-10 jaar! Alle hens aan dek dus om nog te redden wat er te redden valt, voordat het doek voor dit knaagdier is gevallen.

De opzet van de inventarisatie in Zuid-Limburg is drieledig:

1. Nestkasten, inloopvallen en haarvallen controleren in het voorjaar en de zomer
2. Geluidsopnames afdraaien in de zomerperiode
3. Boomholten controleren met boomcamera

De komende maanden worden gebieden geselecteerd voor het plaatsen van vallen en het ophangen van nestkasten en vrijwilligers en studenten geworven voor deelname aan het onderzoek. Per vallencoluster in een gebied zal een telgroep de nestkasten en vallen plaatsen en controleren.

De gegevens worden gebruikt om concrete maatregelen te formuleren voor de bescherming (duurzame inrichting en beheer van het leefgebied) van de eikelmuis.

Meedoen?

De vrijwilligers die al in 2003 hebben meegedaan aan het onderzoek worden bij deze uitgenodigd zich weer aan te melden voor deze nieuwe ronde. Het onderzoek zal niet meer het karakter van een eenmalige activiteit zoals in 2003 hebben. Doel is om de geselecteerde gebieden structureel te gaan monitoren.

De Zoogdierverseniging VZZ voert dit project uit samen met Alterra en Studio Wolverine en in nauwe samenwerking met de Zoogdierenwerkgroep van Natuurpunt en het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg.

Heb je interesse voor deelname aan dit onderzoek, dan kan je je aanmelden bij Ludy Verheggen (ludy.verheggen@vzz.nl).

Ludy Verheggen

Ingekorven vleermuis

In het zuiden van Nederland bereikt de ingekorven vleermuis (*Myotis emarginatus*) de noordgrens van zijn verspreiding in Europa. Een klein gebied rond de bekende verblijfplaatsen in Midden-Limburg in Echt en Mariahoop is door de Europese Commissie aangewezen als speciale beschermingszone daarmee tegemoetkomend aan zijn vermelding in de bijlage 2 van de Europese Habitatrichtlijn. Daarmee is echter het voortbestaan van deze soort in Nederland verre van gewaarborgd.

Kenmerkend voor de ingekorven vleermuis is het gebruik van één hoofdverblijf en vele satellietverblijven daaromheen. Nu zijn alleen de grote zomerverblijven en winterkwartieren bekend. Over de ligging en aard van de satellietverblijven, de migratiebewegingen en het landschapsgebruik zijn voor de Nederlandse situatie nog maar weinig gegevens bekend.

De opzet van het onderzoek naar ingekorven vleermuizen is tweeledig. Met 'high-tech-luisterkistjes'* in boerenschuren zal de aanwezigheid van jagende dieren worden vastgesteld. Uit het buitenland is bekend dat deze soort veel jaagt op vliegen in boerenschuren met vee. Daar waar jagende vleermuizen zijn vastgesteld zullen met mistnetten dieren worden afgevangen en van een zender worden voorzien. Door deze dieren te volgen wordt inzicht verkregen in het landschapsgebruik en kunnen nieuwe (sateliet) verblijfplaatsen worden opgespoord. Deze methode is in 2005 met succes toegepast. Het tweede deel van het onderzoek is gericht op het landschapsgebruik rond de bekende zomerverblijfplaatsen. Daarbij zullen dieren op enige afstand van de verblijfplaatsen worden gevangen en gezenderd. Het volgen van deze dieren geeft informatie over het landschapsgebruik en mogelijk uitwisseling met satellietverblijven.

De rol van vrijwillige vleermuiswerkers in dit project is het plaatsen van de hierboven beschreven high-tech-luisterkistjes in boerenschuren. Het vangen van vleermuizen die op die manier worden opgespoord biedt vervolgens de mogelijkheid om te leren omgaan met mistnetten voor vleermuisonderzoek.

Gezenderde ingekorven vleermuis (foto: René Janssen).

Op dit moment wordt er aan gewerkt om de vereiste vergunningen te verkrijgen en de nodige contacten te regelen zodat het onderzoek naar ingekorven vleermuizen volgend jaar van start kan gaan.

Meedoen? Vanaf voorjaar 2007 zullen er in de onderzoeksgebieden instructieweekenden worden georganiseerd. Tijdens deze weekenden worden ingekorven vleermuizen gevangen en gezenderd. Voorafgaande aan deze bijeenkomsten kunnen vleermuiswerkers 'de boer op' met batdetector, luisterkistjes (en evt. nachtapparatuur om stallen die als jachtplek dienen op te sporen). Interesse neem contact op met Hans Huitema (hans.huitema@vzz.nl).

Hans Huitema

* door een batdetector aan een digitaal opnameapparaat te koppelen kunnen automatisch opnames worden gemaakt van passerende vleermuizen. Opnames worden nadien geanalyseerd om soortenspectrum en activiteitspatronen vast te stellen.

Zwermlocaties bij winterverblijven

Het onderzoek aan vleermuizen in Nederland telde tot voor kort drie belangrijke perioden. In de winterperiode worden jaar in jaar uit ruim 1000 objecten bezocht om winterslapende vleermuizen te tellen. In het voorjaar worden de batdetectors weer 'uit het vet' gehaald om in het vliegseizoen jagende vleermuizen te karteren en kraamkamers op te sporen. In de nazomer worden paarverblijven gezocht. Eind september gaan de meeste vleermuisonderzoekers zelf in een soort winterslaap. Met het fenomeen zwermlocaties komt hier voorgoed een einde aan. Uit onderzoek in met name Duitsland en Engeland is gebleken dat vleermuizen op bepaalde locaties, veelal bij de ingang van winterkwartieren, zwermen van half augustus tot begin november. Bij dat zwermen komen veel dieren van meerdere soorten bijeen om rondom en in de verblijven te paren. Het betreft individuen afkomstig uit verschillende deelpopulaties. Zodoende treedt genenuitwisseling op. Uit ringonderzoek blijkt dat de dieren die elkaar bij zwermlocaties ontmoeten uit een groot gebied rondom de zwermlocatie afkomstig zijn (tot wel 60 km!). Zwermlocatie zijn daardoor van vitaal belang voor vleermuispopulaties.

Bechsteins en ingekorven vleermuis worden uit net verwijderd (foto: Hans Huitema).

Zwermlocaties kunnen worden gevonden door op 'verdachte' locaties 'high-tech-luisterkistjes'* te plaatsen. Door bij deze objecten of bij al bekende locaties met mistnetten te vangen kunnen aanvullende gegevens worden verkregen zoals de soortensamenstelling van de zwermende dieren en hun reproductieve status.

Instructie soortherkenning voor de deelnemers van het "zwermweekend" (foto: Hans Huitema)

Sinds 2001 worden er in Nederland in verenigingsverband op kleine schaal mistnetvangweekenden in het najaar gehouden, specifiek om meer kennis op te doen over zwermgedrag en soortsaamenstelling. Tijdens deze weekenden is veel ervaring opgedaan met de onderzoeksmethoden en zijn veel vragen ontstaan over het belang van zwermlocaties. Met het deelproject zwermlocaties worden deze vragen onderzocht en een 'boost' gegeven aan de verspreiding van kennis en methoden onder vrijwillige vleermuiswerkers waardoor het onderzoek kan worden opgeschaald. Op het vijfde 'zwermweekend' (29 september – 1 oktober j.l.), het eerste gehouden in het kader van de inhaalslag, hebben ruim 30 vleermuiswerkers kennis kunnen maken met het fenomeen zwermlocaties en ervaring opgedaan in het werken met mistnetten en het hanteren van vleermuizen. De resultaten van dit laatste weekend overtroffen die van alle eerdere. Voor de ingang van negen mergelgroeven werden negen verschillende soorten gevangen waaronder zes bechsteins vleermuizen, twee vale vleermuizen en een brandts vleermuis. Het hoge aantal bechsteins vleermuizen dat nu gevangen is sluit aan bij de gegevens van dichtbijgelegen groeven in België waar in de herfst vele bechsteins vleermuizen zwermen, en ook bij de eerdere vangst van een exemplaar van deze soort in 2001. Ook bleek tijdens het afgelopen weekend opnieuw dat er zich vaak soorten of andere aantallen van soorten in de zwermen bevinden dan overwinterend in het betreffende object worden gevonden. Ondanks de zeer korte tijd waarin deze eerste activiteit noodgedwongen moest worden georganiseerd kunnen we terugkijken op een zeer geslaagd weekend, zowel ten aanzien van de verspreidingsgegevens als de leerervaring van de deelnemers.

Meedoen?

Vanaf voorjaar 2007 zullen weer vang en instructieweekenden worden georganiseerd. Bovendien gaan diverse vleermuiswerkers ook buiten deze weekenden op pad om zwermlocaties te bezoeken. Heb je interesse om met deze activiteiten mee te doen neem dan contact op met Hans Huitema (hans.huitema@vzz.nl).

Hans Huitema

Hazelmuis

een bijzondere soort

De hazelmuis (*Muscardinus avellanarius*) is een slaapmuis (Gliridae) die in Nederland alleen in een klein deel van Zuid-Limburg voorkomt. Hij is in de Rode Lijst opgenomen als gevoelig, maar is de laatste decennia dusdanig achteruitgegaan dat de status als bedreigd genoemd kan worden. De hazelmuis staat verder vermeld in bijlage 4 van de Habitatrichtlijn. Dit houdt in dat deze soort strikt beschermd dient te worden. In de praktijk vindt die bescherming plaats via de Flora- en faunawet. Gezien de grote zeldzaamheid en verdergaande achteruitgang is het belangrijk om alle leefgebieden goed in kaart te hebben, met actuele informatie, om hem zo adequaat mogelijk te kunnen beschermen.

Huidige kennis van de verspreiding

In 2001 en 2002 zijn grootschalige inventarisaties in de kernleefgebieden uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van LNV en de provincie Limburg. Daarbij zijn twee categorieën potentiële leefgebieden onvoldoende of zelfs helemaal niet onderzocht op het voorkomen van de hazelmuis. Dit zijn de voormalige leefgebieden waarvan het vermoeden bestaat dat de soort er niet meer voorkomt en het agrarisch gebied in de directe omgeving van

bosgebieden waar de hazelmuis nu nog voorkomt. Het is dus de hoogste tijd om deze gebieden te onderzoeken. De inhaalslag betreft dan ook een aanvullend onderzoek in het kleinschalig agrarisch cultuurlandschap aansluitend aan actuele kerngebieden:

- Noorbeek en Mheer
- Bosrandzone Vijlenerbossen
- Bosrandzone Westelijk Geuldal
- Gulpdal

De totale oppervlakte nieuw te inventariseren agrarisch gebied bedraagt 600 ha. De totale lengte aan te inventariseren bosrand en lijnvormige elementen bedraagt 150 km.

Hoe en wanneer inventariseren?

De hazelmuizen zullen worden opgespoord middels 2 methoden: via nestenonderzoek en via de inzet van nestbuizen.

1. Nestenonderzoek: Bij het nestenonderzoek worden in de herfst op zicht hazelmuisnesten opgespoord; het is de in Nederland meest beproefde methode om inzicht te krijgen in de verspreiding en (relatieve) dichtheid van de hazelmuis. Deze methode wordt ook gebruikt bij het monitoringmeetnet 'Hazelmuisnesttellingen' dat de Zoogdiervereniging VZZ sinds 2005 uitvoert in het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM). Deze tellingen worden overigens al vanaf 1991 door een aantal hazelmuisliefhebbers uitgevoerd.

2. Nestbuizen: De nestbuizen worden horizontaal bevestigd onder takken en gebleken is dat hazelmuizen hier slaapnesten in bouwen en hiermee goed zijn aan te tonen. Per locatie worden 40 buizen ingezet die gedurende het zomerseizoen twee wekelijks gecontroleerd worden. Deze methode zal in de zomer van 2007 voor het eerst in Nederland worden gebruikt. De ervaring vanuit het buitenland is dat op locaties waar de hazelmuis voorkomt nestbuizen snel voorzien worden van nestmateriaal, zelfs in geval van lage dichtheden. Omdat de nestbuizen op bekende plekken hangen zijn deze snel en gemakkelijk terug te vinden.

Er breken dus spannende tijden aan. Wie weet wordt hier en daar verloren gewaand actueel leefgebied (her)ontdekt. Via de Telganger zullen de resultaten gepresenteerd worden.

Vrijwilligers kunnen zich voor deelname aan dit project opgeven bij Ludy Verheggen (ludy.verheggen@vzz.nl).

Hazelmuisnest in bramenstruik (foto: Dennis Wansink)

Vilmar Dijkstra & Ludy Verheggen

Meedoen met de inhaalslag?!

Wil je mee doen aan een van de bovenstaande inhaalslag activiteiten neem dan contact op met de desbetreffende personen:

Boommarter: Richard Witte (richard.witte@vzz.nl)

Noordse woelmuis: Dick Bekker (dick.bekker@vzz.nl)

Waterspitsmuis: Jasja Dekker (jasja.dekker@vzz.nl)

Eikelmuis: Ludy Verheggen (ludy.verheggen@vzz.nl)

Ingekorven vleermuis: Hans Huitema (hans.huitema@vzz.nl)

Zwermlokaties bij winterverblijven: Hans Huitema (hans.huitema@vzz.nl)

Hazelmuis: Ludy Verheggen (ludy.verheggen@vzz.nl)

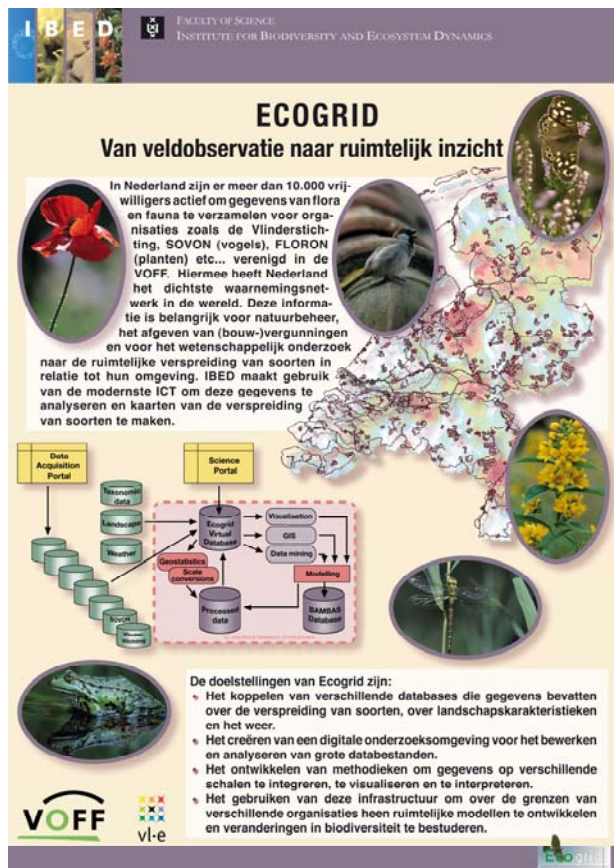
Ecogrid

De Zoogdiervereniging VZZ heeft net als iedere PGO (Particuliere Gegevensbeherende Organisatie; naast de Zoogdiervereniging VZZ zijn dat nog 11 andere organisaties) een eigen databank om zoogdierwaarnemingen in op te slaan. Per organisatie verschilt echter de manier waarop gegevens aangeleverd kunnen worden. In 2005 is, in samenwerking met de Universiteit van Amsterdam, gestart met het bijeenbrengen van alle databanken om deze te harmoniseren, het project: Ecogrid.

Alle databanken hebben een aantal basiselementen gemeen, zoals informatie over de waarnemer, de locatie en de soort. Ook aanvullende informatie zoals bijvoorbeeld de manier waarop een soort wordt waargenomen, of bijvoorbeeld de object informatie van de locaties waar vleermuizen worden geteld in het geval van vleermuiswintertellingen wordt in een databank opgeslagen.

Op basis van de overeenkomsten kunnen de databanken aan elkaar gekoppeld worden en wordt het gemakkelijker om inzicht te krijgen in de soortenrijkdom van een locatie en daarmee de noodzaak om beschermende maatregelen te nemen als op die plek een ingreep (huizenbouw, wegenaanleg e.d.) voorzien is.

Belangrijk onderdeel van Ecogrid is het maken van een module die invoer via internet mogelijk maakt. Het is een hele klus om dit goed voor elkaar te krijgen. De planning is dat de website, waar de invoermodule onderdeel van is, eind dit jaar klaar is.

Doorgeven waarnemingen

Zoals elders te lezen is het straks via EcoGrid mogelijk om waarnemingen door te geven. Ook nu kunnen er waarnemingen via internet worden doorgegeven, ga hiervoor naar de website www.vzz.nl. Waarnemingen kunnen ook via het waarnemingsformulier (digitaal of analoog) worden doorgegeven. Formulieren zijn op te vragen via onderstaand adres. Per e-mail kunnen digitale formulieren worden gemaild naar waarneming@vzz.nl of per post naar de Zoogdierverseniging VZZ, Antwoordnummer 1380, 6800 VC Arnhem worden gestuurd.

Basiscursus zoogdierdieren inventariseren

De Zoogdierverseniging VZZ organiseert in samenwerking met de Vereniging Onderzoek Flora en Fauna (VOFF), door heel Nederland een tweetal basiscursussen:

- Herkennen en inventariseren vleermuizen
- Herkennen en inventariseren Zoogdieren

Deze basiscursussen zijn bedoeld voor mensen die gefascineerd zijn door vleermuizen en/of andere zoogdieren maar niet weten waar en hoe ze moeten beginnen. De cursussen bestaan uit een theorie en praktijkdeel en bieren een goede opstap waarmee bijvoorbeeld bij een regionale werkgroep aan de slag kan worden gegaan om soorten beter te leren kennen.

De vijf vleermuiscursussen, die bestonden uit een weekend in juni of juli en een avondexcursie in augustus/ september, hebben inmiddels allemaal plaatsgevonden. Tijdens het theoretisch gedeelte werd ingegaan op ecologie, inventarisatiemethoden, herkenning van verschillende soorten (algemene) vleermuissoorten. Buiten in het veld zijn de cursisten aan

de slag gegaan met een batdetector, het opsporen van verblijfplaatsen aan de hand van zwermende en roepende vleermuizen en het in kaart brengen van jagende en op vliegroute zijnde vleermuizen.

Momenteel zijn de cursussen over de grondgebonden soorten in volle gang. Tijdens deze cursussen wordt afhankelijk van de cursuslocatie ingegaan op een aantal van de volgende soorten en soortgroepen: spitsmuizen, woelmuizen, hazelmuis, boommarter en bever. In de theorie wordt meer verteld over ecologie en herkenning van de soorten en diverse inventarisatie methoden. Bij het praktijkdeel worden er (spits)muizen gevangen met life-traps en gezocht naar sporen en nesten in het veld.

De eerste zoogdiercursussen hebben inmiddels plaatsgevonden.

De volgende 2 cursussen vinden nog plaats:

Zaterdag 21 oktober en zaterdag 28 oktober, Biesbosch: cursus over spitsmuizen, woelmuizen en de bever

Aanmelden voor de cursussen kan op de website www.telme.nl. Meer informatie kan verkregen worden bij de Zoogdiervereniging VZZ, tel. 026-3705318 of via zoogdier@vzz.nl

Zoogdiercursus Elzetterbos

Op 30 september was er in het kader van de basiscursus zoogdieren inventariseren in Mechelen een excursie in het Elzetterbosch. Eén van de soorten die in de cursus werd behandeld was de hazelmuis, een soort waarvan het voorkomen bekend is in het Elzetterbosch. Vanaf Bommerig is langs de bosrand gelopen naar de holle weg die iets ten noorden van de camping De Rozenhof loopt. Onderweg is er gelet op allerlei sporen van

zoogdieren, evenals op andere planten en dieren.

Toen het traject voor de excursie op 28 september werd verkend werden 3 nesten van de hazelmuis gevonden. Eén bevond zich hoog in een rozenstruik, de andere twee in braamstruiken. Verder werden er twee grote- en enkele bijburchten van de das gevonden. Tijdens de excursie werd er nog een vierde nest van een hazelmuis gevonden. Deze bevond zich in een hazelaar, de bewoner van dit nest (een jonge hazelmuis) liet zich zien! Onderweg werd gelet op sporen van zoogdieren als wissels, prenten en uitwerpselen.

Peter Twisk

Jonge hazelmuis in hazelaar
(Foto: Paul Jeschar)

VOFF Veldagenda

Duizenden mensen zijn ieder jaar actief in de natuur: met verrekijker, fototoestel of opschrijfboekje; lopend, sluipend, kruipend of zittend ergens in het groen. In een prachtig natuurgebied of in de stad. Voor al deze mensen die in hun 'vrije tijd' de natuur in willen is er nu een inspirerende natuuragenda met veel bruikbare informatie. De ideale planner ook voor veldwerk!

Ook in 2007 geven de PGO's (Particuliere Gegevensbeherende Organisaties) in samenwerking met de KNNV uitgeverij, VOFF en WILDzoekers een Veldagenda uit. Aansluitend op het waarnemingsproject 'Soort van de maand – op stap en tellen in de natuur' staat er elke maand een bijzondere soort in de schijnwerper met tips waar ze te vinden zijn. Gedurende de maand februari zal dat de haas zijn! In de agenda staan allerlei handige informatie zoals websites van natuurorganisaties voor het doorgeven van waarnemingen, en tips voor belangrijke activiteiten zoals landelijke dagen, cursussen en symposia.

Er is volop ruimte (speciaal in de weekenden) om excursies, inventarisatieweekenden, lezingen en velddagen te noteren en overige aantekeningen te maken. Kortom, deze agenda is leuk en praktisch in het gebruik én geeft vooral veel plezier om het veld in te gaan! De agenda is te koop voor € 12,95 bij de PGO's.

Maak voor 1 januari 2007 iemand lid van de Zoogdiervereniging VZZ en ontvang een gratis exemplaar van de Veldagenda. Stuur een e-mail naar leden@vzz.nl met daarin naam en adres van het nieuwe lid en de eigen adresgegevens, dan krijgt u de agenda toegestuurd.

Telganger digitaal

In de vorige Telganger hebben wij een berichtje geplaatst voor het digitaal ontvangen van de Telganger.

Inmiddels hebben wij al veel aanmeldingen ontvangen. Het voordeel: papierbesparing en bovendien foto's / kaarten in kleur, het gewenste artikel of pagina via een link direct te bekijken.

Aanmelden? Even een e-mailtje naar marja.horsting@vzz.nl

Word lid van de Zoogdierverseniging van Nederland

De Zoogdierverseniging VZZ zet zich in voor de studie en de bescherming van alle in het wild levende zoogdieren en hun leefgebieden, zowel nationaal als internationaal. Daarom organiseert zij de tellingen en het verspreidingsonderzoek waar jij aan meedoet. Help de Zoogdierverseniging VZZ dit ook in de toekomst te doen. Word lid.

Het lidmaatschap kost € 15,- per jaar. Daarvoor ontvang je viermaal per jaar het tijdschrift Zoogdier en kun je meedoen met activiteiten van de werkgroepen. Aanmelden kan via onze website www.vzz.nl.

Colofon. Ieder half jaar maakt het team Onderzoek & Advies een kort verslag van bestuurlijke activiteiten en de voortgang van de deelmeetnetten: "De Telganger". Heb je opmerkingen, ideeën, mededelingen met betrekking tot Zoogdiermonitoring? Geef ze door voor 1 november 2006 en ze komen in De Telganger: zoogdier@vzz.nl. Tot ziens! Dick Bekker, Vilmar Dijkstra, Dennis Wansink, Ludy Verheggen en Richard Witte.

Adres: Zoogdierverseniging VZZ, Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem
Telefoon: 026-3705318
Website: www.vzz.nl